

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ КРЕДИТУВАННЯ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Большунов В. В.,

студент

Сумський державний університет, м. Суми
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
Рябушка Л. Б., к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Сумський державний університет, м. Суми
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
l.riabushka@uabs.sumdu.edu.ua

Белова І.В., д.е.н., доц., професор кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Сумський державний університет, м. Суми
вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна
i.bielova@uabs.sumdu.edu.ua

У статті розглянуті та проаналізовані причини зменшення кредитування в Україні. Банківське кредитування бізнесу в Україні характеризується високою вартістю; найгіршою в світі якістю кредитів. А невелика рентабельність (і навіть збитковість) більшості видів бізнесу призводить до незначної кількості кредитоспроможних підприємств. Визначено, що обсяги кредитування в гривневому еквіваленті вперше за всю історію спостереження зменшилися у 2019р. І за результатами розрахунків виявлено, що укріплення гривні справляє тільки половину всього впливу. Іншим чинником є зменшення нового кредитування. За матеріалами оборотно-сальдових балансів банків та змісту їх сайтів виявлені банки, де найсуттєвіше зменшилося кредитування. Умови кредитування в них є явно менш привабливими, ніж в банках, де кредитування зростає. Вивчення даних сайту Банку міжнародних розрахунків показало, що серед 43 країн світу станом на 01.04.2019 лідерами у зростанні кредитування бізнесу є країни, що демонструють високі темпи зростання економіки, тобто в основному, це ринкові економіки, що розвиваються. У статті висунуто гіпотезу, що про наявність позитивного впливу банківського кредитування нефінансового сектору на інноваційність економіки (вимірено через Global Innovation Index), яку статистично підтверджено. Також виявлено причинно-наслідковий зв'язок між фактом суттєвого зростання кредитів бізнесу та зміною рейтингу країни Doing Business. Наприклад, зменшення показників кредитування в країні на 8-18% за рік погіршує рейтинг легкості ведення бізнесу на 4-6 позицій.

Узагальнені кроки для подолання причин зменшення кредитування в Україні та бажані дії банківських працівників в таких умовах (достатня диверсифікація кредитів по галузях, активне використання сценарного аналізу розвитку бізнесу клієнта, врахування в процесі ціноутворення ковенант, ін.) Це дало розуміння, що без участі держави позитивних суттєвих зрушень в сфері кредитування бізнесу не можна очікувати.

Ключові слова: кредит, нефінансовий сектор, кредитування бізнесу, банк, підприємство, ризик.

DOI: 10.21272/1817-9215.2019.4-8

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток бізнесу у сучасному світі вже стає неможливим без використання кредитів. Поки підприємство, що прийняло рішення розвиватися виключно за рахунок власних коштів, буде їх роками накопичувати, конкуренти, отримавши кредит, зроблять багато кроків вперед: вдале інвестування, придбання нових технологій чи основних фондів, ін. Але в Україні бізнес кредитується недостатньо, про що свідчать результати опитувань щодо ділової активності. Тому причини цього факту потребують дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання слабого розвитку кредитування малого та середнього бізнесу досліджували Гереев Р. [1], Гудзь І. [3], Давіденко Є. [4], Шпек Р. [9] та ін. [2] Проте потребують більш детального дослідження причини цього факту, а також проведення порівняльного аналізу кредитування бізнесу з використанням міжнародної статистики та досвіду.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження і аналіз проблем банківського кредитування як з боку бізнесу, так і з боку банків в умовах реформування фінансового сектору України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз структури кредитів банків України (на основі даних [6]) показує, що лівова частка загальної суми – це кредити суб'єктам господарювання. Їх частка тільки збільшилася. Так, перед початком останньої кризи (наприкінці 2013р.) це було 79%, а після виходу з активної фази кризи – 84%.

За період останньої кризи кредитів нефінансовим корпораціям в гривневому еквіваленті стало більше (за рахунок переоцінки валютних кредитів відповідно до зміни офіційного курсу валют). А от в доларовому еквіваленті - менше вдвічі. Так, загалом станом на кінець 2013р. кредитів нефінансовим корпораціям було на суму 30,2 млрд.дол., а наприкінці 2016р. – тільки 15,0.

Аналіз регіональних даних про нове кредитування нефінансових корпорацій показав, що 81,0% всіх кредитів – в Київській області та м. Київ, а ставка там є найнижчою серед всіх регіонів (14,2% у вересні 2019р.) А найвищими за рівнем ставок нового кредитування нефінансових корпорацій є показники Кіровоградської (20,1%) та Сумської (19,8%) областей. До того ж, нового кредитування в Сумській області вдвічі менше за обсягом, ніж в Кіровоградській. Безумовно, середня по області ставка залежить від структури економіки в ній (десь переважає сільське господарство, а десь - переробна промисловість чи добувна). Але, наприклад, для Сумської області на даний час характерною є ситуація, що ставки нового кредитування вище середніх по Україні майже на 5% для таких видів економічної діяльності, як: добувна промисловість, переробна промисловість, оптова та роздрібна торгівля та сільське, лісове та рибне господарство.

Інтегральна ставка кредитування в Україні склала у 2018р. – 19%. Це, безумовно, менше ніж на Мадагаскарі (55,4%), в Бразилії (39,1%) чи Аргентині (37,4%). Але явно вище, ніж у США (3,9%), Канаді (2,7%), Швейцарії (2,6%), Австралії (5,3%), Китаї (4,4%), Чехії (3,5%), але й навіть значно вище, ніж у Білорусі (8,7%), Росії (8,9%), Грузії (11,1%). Нагадаємо, що в найбільш розвинених європейських країнах ставки є майже нульовими. Абсолютна більшість країн світу мають кредитну ставку, що не перевищує 5-8%. Фактично, це дає підприємствам різних видів діяльності можливість погашення відсотків по кредитах за наявної рентабельності. Для більшості європейських країн рентабельність капіталу знаходиться в інтервалі 15-25%.

За таких високих ставок кредитування виникає питання, чи дозволяє наявна рентабельність українського бізнесу сплачувати за користування кредитом.

Чиста рентабельність реального сектору в Україні у розпал останньої кризи була від'ємною (доходила до мінус 11% у 2014р.), і навіть у 2018р. - всього на рівні +3%, що є явно недостатньою для погашення кредитів за високими ставками. Значною продовжує залишатися і частка збиткових компаній (до третини). В різних галузях ситуація сильно відрізняється. Але найменше збиткових компаній в 2018р. у сільському господарстві (тільки 13%) та будівництві (19%, ситуація в цій галузі стрімко покращилася). А от у постачанні електроенергії більше половини (!) компаній показують збитки (на основі даних [6, 7]).

Отже, досить велика частка збиткових підприємств та низька рентабельність прибуткових – це чинники того, що значна частина вже наданих банками кредитів стає непрацюючими, а нові кредити надають в невеликих обсягах, бо немає достатньої кількості кредитоспроможних підприємств, та ті, що є такими, не поспішають брати кредити за величезними ставками.

Погані кредити (або так звані NPL - Bank nonperforming loans to total gross loans, %) мають досить різні рівні в залежності від країни світу (див.табл.1.2). Так, рівень NPL в українських банках – найвищий серед усіх країн, що надали статистику Світовому банку. Це майже 55% проти 1-3% у таких країнах, як Канада, Австралія, Австрія,

Швейцарія, Німеччина, Швеція, США. Майже вдвічі вищим за 3-5% рекомендованих (банківською практикою) є рівень NPL у Болгарії, Білорусі, Італії, Казахстані, Росії (в цих країнах NPL близько 10%). Але в Україні це більше, ніж навіть на Кіпрі чи в Греції, де 40-45%.

Отже, банківське кредитування бізнесу в Україні характеризується наступним:

- банки переважно (більше 80%) кредитують бізнес, а не домогосподарства;
- висока вартість;
- погана якість кредитів (крім безперспективності обслуговування супроводжується формуванням величезних резервів в банках, що визначає збитковість банківництва), яка є найгіршою в світі;
- внаслідок невеликої рентабельності (і навіть збитковості) більшості видів діяльності кредитоспроможних підприємств небагато. І це за умов значних показників інфляції в країні;
- вкрай нерівномірний регіональний розподіл кредитів підприємств (81,0% всіх кредитів – в Київській області та м. Київ).

Міжнародний досвід банківського кредитування в різних країнах світу проаналізуємо на основі даних сайту Банку міжнародних розрахунків (BIS), що представлені у періодичних бюлетенях, наприклад, у [10]. Із 43 країн світу, по яких є статистика у BIS, найбільшими є обсяги банківського кредиту приватному нефінансовому сектору в Китаї (22564 \$млрд.), США (10570 \$млрд.) та Японії (5544 \$млрд.) станом на 01.04.2019.

Не дивно, що саме ці країни демонструють високі темпи зростання економіки. Крім того, саме в цих країнах і темпи зростання кредитів нефінансовому сектору є найвищими за період з 2014р. Так, для Китаю – зростання на 55,2%, для США – на 22,7%, для Японії – на 20,3%.

Небагато країн демонструють стрімку динаміку росту кредитування нефінансового сектору: Індія (+39,1%), Гонконг (+35,3%), Ізраїль (+31,6%), Чехія (+29,8%), Корея (+27,4%), Люксембург (+27,3%), Таїланд (+26,7%), Індонезія (+26,6%), тобто в основному, це ринкові економіки, що розвиваються (середнє для таких країн +39,2%).

Навпаки, країнами, де кредитування нефінансового сектору за 5 років зменшилося, є Греція (-29,7%), Аргентина (-28,4%), Бразилія (-24,8%), Ірландія (-23,6%), Іспанія (-18,1%), Турція (-18,8%).

Цілями використання кредитів підприємств можуть бути: поповнення оборотних коштів, розширення діяльності, купівля нових основних фондів та розвиток технологій. Тож, можемо припустити, що зі зростанням банківського кредитування підприємств має зростати і інноваційність економіки.

Гіпотеза: наявність позитивного впливу банківського кредитування нефінансового вектору на інноваційність економіки.

Відомим показником для характеристики останнього є Глобальний інноваційний індекс (Global Innovation Index - GII) [12]. За участі представників ЮНЕСКО (UNESCO), Міжнародної організації стандартизації (ISO) та науковців з багатьох країн цей індекс розраховується та оприлюднюється за адресою <https://www.globalinnovationindex.org>.

Значення GII за методологією може бути в межах від 0 до 100 балів (найвища інноваційність). Лідерами вже кілька років поспіль є Швейцарія (близько 67), Швеція (63) та США (62). А от аутсайтери - Нігерія та Бурунді (18), Ємен (14). Загалом, GII спирається на 80 показників і на даний час розраховується для 129 країн. Але оскільки дані сайту Банку міжнародних розрахунків [12] містять інформацію щодо кредитування тільки у 43 країнах, то саме для них і буде перевірена гіпотеза. До того ж, зазначені 43 країни включають всі найбільші економіки світу (США, Китай, Японія, Німеччина, Великобританія, Індія, Франція, Бразилія), тому це буде дослідження основного масиву.

Отже, перевіriamo за допомогою кореляційно-регресійного аналізу вплив банківського кредитування нефінансового вектору на інноваційність економіки. Цей зв'язок двосторонній,

взаємний, бо, безумовно, і потреба в фінансуванні інноваційних рішень також впливає на прийняття рішення про кредитування.

Спочатку за допомогою графічного аналізу виявимо напрям та форму залежності (рисунок 1) із використанням даних [10,12] за 2019р. для 43 країн:

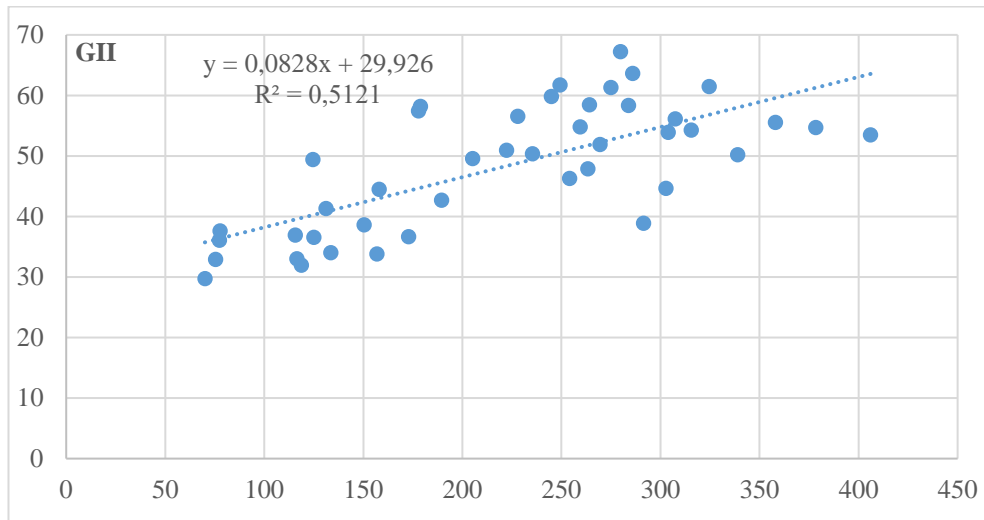

Рисунок 1 – Залежність Global Innovation Index (GII) від Кредитів нефінансовому сектору по 43 країнах світу, % ВВП (розраховано автором)

Впевнившись, що зв'язок є прямолінійним, проведемо регресійний аналіз і отримаємо формулу зв'язку (1):

$$y = 0,0828x + 29,926, \quad (1)$$

де y – Global Innovation Index rankings,

x – банківське кредитування нефінансового сектору (% ВВП).

Як і передбачалося, вплив є прямим (із зростанням факторної ознаки x зростає і результативна ознака y) та прямолінійним. Дане рівняння залежності є адекватним за F -критерієм Фішера ($F_{\text{факт}}=43 > F_{\text{кр}}$), зв'язок є прямим та сильним ($R=+0,72$). Параметри регресії є також статистично значимими $t_{a0}=9,96$ та $t_{a1}=6,56$ при $\alpha=0,001$. Тобто зростання кредитів нефінансовому сектору (y % ВВП) призводить в цілому до зростання Глобального інноваційного індексу (GII).

Зазначимо також, що рівень кредитів нефінансовому сектору у % до ВВП суттєво коливається від країни до країни. Так, найвищі рівні серед 43 аналізованих країн спостерігаються у Люксембургу, Японії, Гонконгу, Бельгії, де значення відповідно 406, 378, 358, 339% ВВП. А от аутсайдерами є Індонезія та Саудівська Аравія (70 та 75%). Але в Україні це набагато нижче, ніж навіть у аутсайдерів рейтингу: від 47% ВВП у 2008р. до 24% у 2018р. Для України частка кредитів нефінансовому сектору у ВВП коливається навколо 20-25% проти середнього рівня для розвинених країн – більше 280%. Зрозуміло, що наявний низький рівень кредитування бізнесу в Україні фактично гальмує розвиток економіки, не веде до її інноваційності.

Опитування щодо ділових очікувань, що проводяться Національним банком України та Держстатом, мають широке коло питань, і серед них є такі, що стосуються кредитування. Результати свідчать, що 68.8% респондентів (а це керівники підприємств) найсуттєвішою перешкодою для залучення нових кредитів вважають високі кредитні ставки. Також у 2019р. посилилися фактори складної процедури оформлення документів та надмірних вимог до застави [6].

Іншого напрямку, але також індикатор ділової активності, розраховується Європейською бізнес-асоціацією (Україна). Це - індекс настроїв малого бізнесу [5]. У 2019р. було опитано 133 власники та директори малого бізнесу. Малий бізнес погіршив оцінку перспектив власного розвитку (44% відчують таке погіршення у 2019р. проти 18% у 2018р.) та економічної ситуації в країні. 73% - не задоволені прибутками, але при цьому 53% планують збільшувати рівень фінансування. Серед причин, що заважають розвитку (Тиск зі сторони контролюючих органів, Незахищеність зі сторони судової системи, Жорстка конкуренція, Рівень інфляції, Війна на Сході, Корупція, багато ін.) не відзначають проблеми з кредитуванням, бо фактично малий бізнес втрачає інтерес до нього. Так, тільки 5% вважають, що це повністю або відносно легко та доступно. А 52% - достатньо дорого та складно, 13%-абсолютно неможливо, 21%- немає потреби в отриманні кредиту.

На низький рівень кредитування бізнесу в Україні впливає як складність започаткування підприємства (може бути оцінено за допомогою Індексу легкості ведення бізнесу - Doing Business [11]), так і складність отримання кредиту.

Щорічно, з 2006 р., дослідники з Світового банку публікують доповідь із рейтингами країн світу за привабливістю з точки зору простоти ведення бізнесу Ease of Doing Business Index або Doing Business [11]. Оцінку виставляють за 10 критеріям: процедура відкриття підприємств; отримання дозвільної документації на будівництво; підведення та підключення електроенергії; реєстрація права власності; кредити; безпека інвесторів; оподаткування; міжнародна торгівля; захист сторін по контракту; процедура банкрутства. Перші місця (серед 190 країн) вже традиційно займають Нова Зеландія, Сінгапур, Данія. Далі йдуть: Гонконг, Південна Корея, Грузія (вирвалася із 100 місця на 6), Норвегія, США, Велика Британія, Швеція, Ірландія, Канада, Німеччина.

Проаналізуємо причинно-наслідковий зв'язок між фактом суттєвого зростання кредитів бізнесу та зміною рейтингу Doing Business. Від'ємне значення в останніх двох стовпчиках табл.1 свідчить про покращення позицій країни. Особливо це вдалося Росії, Індії, Індонезії, Чехії, що підвищили свій рейтинг більше ніж на 40 позицій за 5 останніх років. Однак, наприклад, як тільки за останній рік Австрія, Чехія, Франція, Польща, а також Аргентина, Данія, Фінляндія, Іспанія, Швеція зменшили кредитування бізнесу на 4-10%, то й одразу ж отримали погіршення рейтингу до 1-5 позицій. І навіть більше: зменшивши показники кредитування (Колумбія, Греція, Ірландія, Італія, Нідерланди, Португалія) на 8-18% за рік, країни погіршили рейтинги легкості ведення бізнесу на 4-6 позицій.

Таблиця 1 – Зміна рейтингів Doing Business та темпи зростання кредитів нефінансовому сектору, % (фрагмент)

	Темп зростання кредитів, %		Місце в рейтингу Doing Business					
	за 5 років	за останні 5 кварталів	2006	2014	2018	2019	Зміна рейтингу за 5 років	Зміна рейтингу за останній рік
Австрія	5,5	-3,7	32	30	22	26	-4	4
Чехія	29,8	-3,9	41	75	30	35	-40	5
Франція	13,1	-2,9	44	38	31	32	-6	1
Індія	39,1	6,2	116	134	100	77	-57	-23
Індонезія	26,6	8,4	115	120	72	73	-47	1
Корея	27,4	0	27	7	4	5	-2	1
Мексика	23,1	5,2	73	54	49	53	-1	4
Польща	15,7	-4,5	54	45	27	33	-12	6
Росія	14,3	0,4	79	92	35	31	-61	-4

Отже, можливості кредитування є дуже важливими при визначенні Легкості ведення бізнесу, хоча в прямому вигляді показник масштабів кредитування не входить в розрахунок. А саме, в субіндексі Отримання кредиту /Getting Credit є наступні складові: Оцінка отримання

кредиту, Індекс міцності законних прав, Індекс глибини кредитної інформації, Покриття кредитного реєстру (% дорослих), Охоплення кредитних бюро (% дорослих) – див. табл. 2:

Таблиця 2 – Складові субіндексу Отримання кредиту /Getting Credit (в рейтингу Doing Business) [узагальнено автором на основі 11]

Назва	Межі зміни	Україна	Європа та Центральна Азія	Країни ОЕСР з високим доходом	Найкраще значення (скільки країн його досягло)
Оцінка отримання кредиту /Score of getting credit	(0-100)	75,0	72,2	...	
Індекс міцності законних прав /Strength of legal rights index	(0-12)	8	7,8	6,1	12 (5 економік: Бруней Даруссалам; Чорногорія; Нова Зеландія та ін)
Індекс глибини кредитної інформації /Depth of credit information index	(0-8)	7	6,7	6,8	8 (53 економік: Еквадор; Ізраїль; Велика Британія та ін.)
Покриття кредитного реєстру (% дорослих) /Credit registry coverage	(% of adults)	2,4	24	24,4	100,0 (2 економік)
Охоплення кредитних бюро (% дорослих) /Credit bureau coverage	(% of adults)	56,9	41,7	66,7	100,0 (14 економік)

Що стосується показників Покриття кредитного реєстру (% дорослих) та Охоплення кредитних бюро (% дорослих), то тут Національним банком запроваджено роботу нового Кредитного реєстру. І справа далі - тільки в поступовому поповненні даними. А от щодо показників Індекс міцності законних прав та Індекс глибини кредитної інформації, то найкращі результати (відповідно 12 балів та 8 балів) тут не були Україною отримані внаслідок невідповідності найкращим практикам по наступних питаннях (табл.3): 4 – по Індексу міцності законних прав та 1 – по Індексу глибини кредитної інформації:

Таблиця 3 – Недоліки України в частині «Індексу міцності законних прав» та «Індексу глибини кредитної інформації»

Strength of legal rights index / Індекс міцності законних прав	
Does an integrated or unified legal framework for secured transactions that extends to the creation, publicity and enforcement of functional equivalents to security interests in movable assets exist in the economy? No	Чи існує в економіці інтегрована або уніфікована законодавча база для забезпечених операцій, яка поширюється на створення, публікацію та застосування функціональних еквівалентів інтересів безпеки в рухомих активах? Немає
Does a notice-based collateral registry exist in which all functional equivalents can be registered? No	Чи існує реєстр застави на основі повідомлення, в якому можуть бути зареєстровані всі функціональні еквіваленти? Немає
Does a modern collateral registry exist in which registrations, amendments, cancellations and searches can be performed online by any interested third party? No	Чи існує сучасний реєстр застави, в якому реєстрація, зміна, скасування та пошук може здійснюватися в режимі он-лайн будь-якою зацікавленою третьою стороною? Немає
Are secured creditors subject to an automatic stay on enforcement when a debtor enters a court-supervised reorganization procedure? Does the law protect secured creditors' rights by providing clear grounds for relief from the stay and sets a time limit for it? No	Чи підлягають забезпечені кредитори автоматичному припиненню примусового виконання, коли боржник вступає в процедуру реорганізації, яку контролює суд? Чи захищає закон права забезпечених кредиторів, надаючи чіткі підстави для звільнення від перебування та встановлює строк для цього? Немає
Depth of credit information index / Індекс глибини кредитної інформації	
Are data from retailers or utility companies - in addition to data from banks and financial institutions - distributed? No	Чи розповсюджуються дані підприємств роздрібною торгівлі чи комунальних підприємств, окрім даних банків та фінансових установ? Немає

Сучасний стан справ із питаннями, що зазначені у табл. 3:

– реєстр застав повністю підконтрольний тільки Державному підприємству "Національні інформаційні системи", що засноване Міністерством юстиції України. Записи в ньому не можуть робити особи ззовні, тим паче в режимі он-лайн.

– виконання забезпечених кредитів не припиняється після передачі справи до суду;

– бази даних про підприємства торгівлі чи комунального господарства (такої, як для фінансових установ) не існує.

Саме над вирішенням цих проблем і потрібно далі працювати як у частині формування нової нормативно-законодавчої бази, так і практики.

Подолання цих недоліків має підвищити значення субіндексу *Отримання кредиту* для індексу *Doing Business* :

В 2019р. (за 8 перших місяців) вперше за всю історію спостережень кредити українському нефінансовому сектору зменшилися на 11% (табл.4).

Таблиця 4 – Брутто-кредити клієнтів-юридичних осіб у 2019р. в Україні, млн.грн.

	на 01.01.2019	на 01.09.2019	зміна	Частка кредитів юр.осіб в інвалюті, %
Усього по банках з державною часткою	531 140	506 942	-24 198	44
Усього по банках іноземних банківських груп	286 873	255 022	-31 851	53
Усього по банках з приватним капіталом	103 987	105 232	1 245	45

Дослідимо причини цього. Серед таких виділимо: переоцінка валютних кредитів відповідно до офіційного курсу гривні; списання безнадійних кредитів; визнання банками погіршення якості кредитів та супутнє формування значних резервів; більш активне погашення кредитів клієнтами, ніж отримання нових.

Врахування чиннику переоцінки кредитів в інвалюті відповідно до зміни курсу гривні показало, що вплив складає менше 5%. Тобто впливають і інші чинники, аніж укріплення гривні (наприклад, більш швидке погашення кредитів в порівнянні з наданням нових). Для цього ми проаналізували оборотно-сальдові баланси кількох крупних банків (табл.5), а саме тих, де відбулося найбільше зменшення кредитування: АТ "Укрексімбанк" (-13,7 млрд.грн.), АТ "Ощадбанк"(-7,6 млрд.грн.), ПАТ "Промінвестбанк"(-10,4 млрд.грн.), АТ "СБЕРБАНК"(-9,2 млрд.грн.), АТ "УКРСИББАНК" (-3,8 млрд.грн.), АТ "УКРСОЦБАНК" (-3,1 млрд.грн.):

Таблиця 5 – Сальдо, обороти та оборотність по Розділу 20 «Кредити, що надані суб'єктам господарювання» за 8 міс. 2019р., млрд. грн. (власні розрахунки за даними [6])

	дебет			кредит			сальдо на 01.09.2019			оборотність, рази		
	усього	НВ	ІВ	усього	НВ	ІВ	усього	НВ	ІВ	усього	НВ	ІВ
АТ "Укрексімбанк"	105	36	69	112	34	78	63,6	18,6	45,0	0,4	0,7	0,2
АТ "Ощадбанк"	115	47	68	119	48	71	53,2	27,4	25,8	2,2	1,7	2,8
ПАТ "Промінвестбанк"	35	4	32	39	4	35	5,3	1,2	4,1	7,3	3,2	8,5
АТ "СБЕРБАНК"	44	2	42	51	2	49	12,7	1,7	11,0	4,0	1,4	4,4
АТ "УКРСИББАНК"	201	176	26	205	178	27	17,9	13,7	4,2	11,5	12,9	6,5
АТ "УКРСОЦБАНК"	33	7	25	35	8	27	2,6	1,7	1,0	13,2	4,9	27,6

В результаті отримано: для двох російських банків (ПАТ "Промінвестбанк" та АТ "СБЕРБАНК") оборотність висока, особливо для валютних кредитів. А найбільш швидко обертаються кредити в АТ "УКРСИББАНК" (12,9 обороти – для гривневих, 6,5 – для валютних) та в АТ "УКРСОЦБАНК" (4,9 об.– для гривневих, 27,6 – для валютних).

Тобто висновок, який можна зробити, є таким: в зазначених 6 банках ведеться досить активна робота з погашення кредитів вже наявних позичальників та одночасно не досить привабливими є умови нового кредитування.

Нами досліджено (за матеріалами сайтів) умови основних кредитів для бізнесу в зазначених банках та банках, що демонструють збільшення кредитування. В результаті маємо, що вимоги до позичальника і застави є більш привабливими для АТ КБ "ПРИВАТБАНК", АТ "КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК", АТ "ОТП БАНК", ніж для, наприклад, АТ "Укресімбанк", де найменша оборотність та найбільші показники згортання кредитування. Цей банк активно пропонує фінансування в рамках програм міжнародних фінансових організацій: Проект Європейського інвестиційного банку, Програма Європейського банку реконструкції та розвитку, Програма Світового банку (МБРР). Всі ці програми передбачають виконання певних умов позичальниками. Наприклад, не можна подавати заявку на кредит заборонених видів діяльності: виробництво або торгівля алкогольними напоями (крім пива та вина); виробництво або торгівля тютюном; виробництво, торгівля, зберігання або транспортування небезпечних хімічних речовин (бензин, керосин та ін.нафтопродукти); інвестиція, пов'язана з придбанням земельних ділянок, ін. Це суттєво звужує коло потенційних позичальників, і, крім того, саме зазначені види діяльності мають більшу рентабельність.

Цікавим джерелом інформації про переваги кредитів певного банку є матеріали Проекту «50 ведущих банков Украины» [8]. Останні 5 років переможцями в номінації «Кредити малому та середньому бізнесу» ставали: АТ "КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК" - 5 разів, АТ КБ "ПРИВАТБАНК" – 4 рази, АТ "Ощадбанк" та АТ "ОТП БАНК" – по 4, АТ "УКРСОЦБАНК" -2, АТ "УКРСИББАНК" та АТ "Укресімбанк"- по 1. А от ні АТ "СБЕРБАНК", ні ПАТ "Промінвестбанк" не були переможцями жодного разу.

Також успіх кредитних програм банків залежить і від ситуації в економіці. І ключова роль тут за показником рентабельності бізнесу. Фактично, єдиним видом діяльності за КВЕД, що був рентабельним навіть у 2014-2016рр., є «Сільське господарство, лісове та рибне» із рентабельністю близько 25%. А от у 2018р. рентабельність впала, а найбільш рентабельними залишилися: Вирощування однорічних і дворічних культур, Розведення свійської птиці. Як результат: серед загального обсягу кредитів, виданих *малому і середньому бізнесу*, 53% — кредитування агропромислових підприємств.

Рентабельність «Промисловості» залишається майже нульовою. Тільки види «Добування сирової нафти та природного газу» (42%), «Добування металевих руд» (27%), «Добування залізних руд» (30%) мають достатню рентабельність.

Близько 10-15% - рентабельність у таких видів: Виробництво тютюнових виробів, Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів. А от нульову або навіть від'ємну рентабельність мають: Виробництво металообробних машин, Виробництво хімічної продукції, Добування кам'яного та бурого вугілля.

Високі рівні рентабельності в цілому корелюють з галузями, що отримують більше кредитів. І навпаки. А от майже без кредитів проводять свою діяльність такі види переробної промисловості, як: текстильне виробництво; виробництво одягу; шкіри, виробів зі шкіри та ін. матеріалів; тютюнових виробів; виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції. В основному, ці галузі показують збитки, іноді – навіть значні.

Суттєві проблеми в діяльності банків, що загрожують прибутковості кредитної діяльності, узагальнені нами у табл. 6:

Отже, для подолання причин зменшення кредитування в Україні потрібним є запровадження певних кроків (рис. 2):

Останні події у сфері покращення стандартів кредитування в Україні є такими: за законодавством Нацбанку наданий мандат на захист прав споживачів і повний інструментарій для роботи з банками, забезпечення прозорості і відкритості інформації.

Вже до кінця 2019р. мають бути прийняті нові стандарти з розкриття інформації банками: практично всі продукти банків приведуть до єдиного вигляду, щоб можна їх легко порівняти. Зараз це неможливо. Також регулятор буде здійснювати періодичний

нагляд і контроль за інформацією на сайтах банків і у їх рекламних продуктах, а за порушення - застосовувати заходу впливу.

Таблиця 6 – Суттєві проблеми в діяльності банків, що загрожують прибутковості кредитної діяльності, та необхідні дії банківських працівників

Недостатня рентабельність бізнесу (що в тому числі перешкоджає працювати з венчурним капіталом)
Міжнародна конкуренція (нижча вартість залучення ресурсів в ін. країнах сприяє нижчим ставкам кредитування)
Кредитна активність відповідає бізнес-циклам (на спаді циклу кредитування не може зростати)
Банк має обмеження на кредитування, які можуть змусити його відхилити запит на позику незалежно ефективності ситуації з позичальником. До них відносяться: Лімітування, Стрес-тести, Нове законодавство та Регуляторний арбітраж
Банки залишаються найменш дорогим та найбільш обізнаним джерелом кредитування, що робить їх кращим у багатьох ситуаціях. Однак, недавні зміни у багатьох сферах ставлять питання, що інші кредитори зможуть назавжди захопити частку ринку у банків.
Помилки в кредитуванні, яких потрібно уникати працівникам банку: Поступливість. Недбалість. Непідтримання постійного зв'язку з клієнтом. Невміння реагувати на надзвичайні ситуації. Неконкурентні дії банків.
Потрібне активне використання (особливо під час прийняття рішення про кредитування) аналізу cash flow, сценарного аналізу (за трьома варіантами: Найімовірніший, Найгірший, Найкращий)
В процесі ціноутворення необхідно враховувати кілька ковенант (це зобов'язання позичальника або розпочати певні дії (наприклад, дотримуватися певних фінансових коефіцієнтів або надати фінансову звітність), або втриматися від певних дій (таких як перевищення застереженого обсягу заборгованості): капітальні ковенанти, ковенанти ліквідності, ковенанти боргу та левериджу, ковенанти доходу.
Недостатня диверсифікація по галузях (повинні бути обмеження кредитування банком для однієї галузі у 15-20%)
Працівникам банків врахувати наступні моменти: - Інформація про клієнта. Банкір повинен знати все, що може бути визначено про клієнта, чи то з кредитної історії, бази даних, колег, які знають про галузь чи інших джерел. Необхідно розробити «розмовний» документ, який спрямовує дискусію та вирішує найважливіші проблеми. - Економічна інформація. Стратегії компанії майже завжди передбачають позитивне економічне зростання. Роки, починаючи з 2008 року (і більш ранні періоди спаду), є очевидним свідченням помилковості цих оптимістичних поглядів. Банкір повинен розуміти прогнози та бути в змозі спрямовувати компанії на прийняття відповідних рішень. - Консультації клієнта з фінансових питань. Від використання некредитних послуг до відповідного поєднання боргу та власного капіталу до управління оборотними коштами до методів управління ризиками. Надаючи цю пораду, банкір допомагає клієнту в поліпшенні його фінансового менеджменту та банку - в розробці нових можливостей доходу.

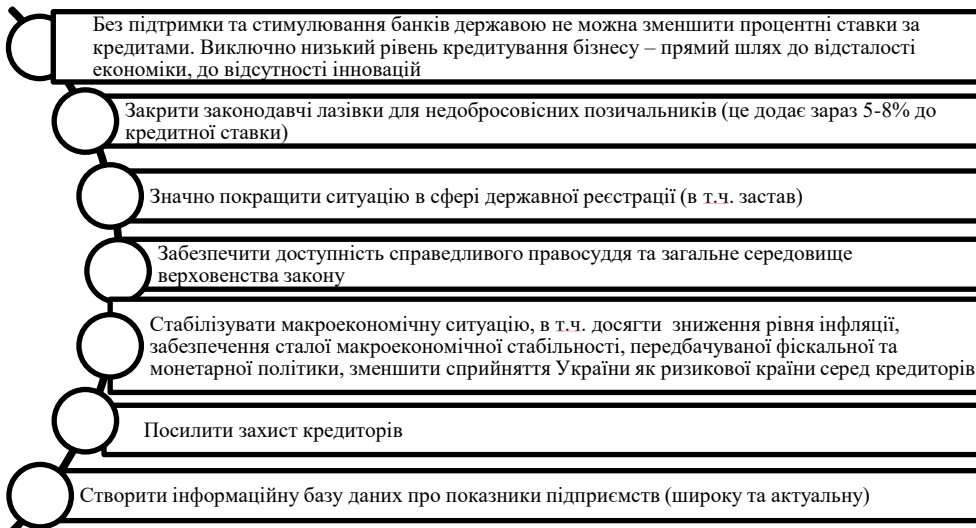

Рисунок 2 – Кроки для подолання причин зменшення кредитування в Україні

І головне: без участі держави позитивних суттєвих зрушень в сфері кредитування бізнесу не можна очікувати. Саме участь держави у світі нової парадигми монетарної політики центробанків забезпечується через так звані кластерні стратегії урядів:

- програма пільгового рефінансування банків, які кредитують реальний сектор, зокрема малий і середній бізнес (Банком Англії, Європейським центробанком);
- програма стимулювання кредитування малого і середнього бізнесу Федеральною резервною системою США, Банком Кореї, Резервним банком Індії;
- цільове скорочення обов'язкового резервування щодо операцій кредитування агропромислового комплексу та малого і середнього бізнесу Народним банком Китаю.

ВИСНОВКИ

У статті розглянуті та проаналізовані причини зменшення кредитування в Україні. Банківське кредитування бізнесу в Україні характеризується високою вартістю; найгіршою в світі якістю кредитів. А невелика рентабельність (і навіть збитковість) більшості видів бізнесу призводить до незначної кількості кредитоспроможних підприємств.

Визначено, що обсяги кредитування в гривневому еквіваленті вперше за всю історію спостереження зменшилися у 2019р. І за результатами розрахунків виявлено, що укріплення гривні справляє тільки половину всього впливу. Іншими чинниками є зменшення нового кредитування. За матеріалами оборотно-сальдових балансів банків та змісту їх сайтів виявлені банки, де найсуттєвіше зменшилося кредитування. Умови кредитування в них є явно менш привабливими, ніж в банках, де кредитування зростає.

Вивчення даних сайту Банку міжнародних розрахунків показало, що серед 43 країн світу станом на 01.04.2019 лідерами у зростанні кредитування бізнесу є країни, що демонструють високі темпи зростання економіки, тобто в основному, це ринкові економіки, що розвиваються.

У статті висунуто гіпотезу, що про наявність позитивного впливу банківського кредитування нефінансового сектору на інноваційність економіки, яку статистично підтверджено. Також виявлено причинно-наслідковий зв'язок між фактом суттєвого зростання кредитів бізнесу та зміною рейтингу країни Doing Business.

Узагальнені кроки для подолання причин зменшення кредитування в Україні, що дало розуміння, без участі держави позитивних суттєвих зрушень в сфері кредитування бізнесу не можна очікувати.

SUMMARY

The paper considers and analyzes the reasons for the decline in lending in Ukraine. Bank business lending in Ukraine is characterized by high cost; the world's worst quality loans. Moreover, the low profitability (and even loss) of most businesses leads to a small number of creditworthy businesses. It is determined that for the first time in the history of observation, lending in UAH equivalent decreased in 2019. And the results of the calculations revealed that the strengthening of the hryvnia makes only half of the impact. Another factor is the decline in new lending. Based on the materials of banks' balance sheets and the content of their sites, the banks were identified where the lending decreased most significantly. The lending conditions are clearly less attractive than in banks where lending is increasing. A study of the data of the Bank of International Settlements showed that among the 43 countries of the world, as of 01.04.2019, the leaders in the growth of business lending are countries that show high economic growth, that is, mainly, emerging market economies. The paper hypothesizes that there is a positive effect of non-financial banking lending on economic innovation (measured through the Global Innovation Index), which is statistically confirmed. Also there was found a causal relationship between the fact a significant increase in business loans and a change in the country's Doing Business rating. For example, reducing credit indicators in the country by 8-18% per year lowers the ease of doing business by 4-6 positions. In this study there were generalized steps to overcome the reasons for the decline in lending in Ukraine and the desirable actions of bank employees in such conditions (sufficient diversification of loans by industry, active use of scenario analysis of customer business development, etc.). This made it clear that without significant involvement of the state, significant shifts in the area of business lending cannot be expected.

Keywords: credit, non-financial sector, business lending, bank, enterprise, risk.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гереев, Р. З. Современные проблемы кредитования малого бизнеса. Евразийский юридический портал. 17.06.2019. URL: https://www.eurasialegal.info/index.php?option=com_content&view=article&id=7174:2019-06-17-14-29-20&catid=292:advokatura&Itemid=1
2. Где малому и среднему бизнесу взять кредиты. Финансовый пульс. 13.06.2018. URL: <https://finclub.net/overview/gde-malomu-i-srednemu-biznesu-vzyat-kredity.html>
3. Гудзь, И. Почему нет бума кредитования малого и среднего бизнеса. Delo.ua. 20.06.2018. URL: <https://delo.ua/special/pochemu-net-buma-kreditovaniya-malogo-i-srednego-biznesa-343818/>
4. Давыденко, Е. Кредиты "душат" малый бизнес в Украине: эксперты дали подсказки власти и предпринимателям. Газета "Частный предприниматель", 18.04.2019. URL: <http://chp.com.ua/all-news/item/61200-kredity-dushat-malyj-biznes-v-ukraine-eksperty-dali-podskazki-vlasti-i-predprinimatelyam>
5. Индекс настроїв малого бізнесу Європейської Бізнес Асоціації. 2019. URL: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2019/02/Indeks-nastroyiv-malogo-biznesu_2019.pdf
6. Офіційне Інтернет-представництво Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Проект «50 ведущих банков Украины». URL: <https://banksrating.com.ua/>
9. Шпек Р. Як зробити кредити доступнішими: три рецепти. 07.10.2019. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2019/10/7/652240/>
10. BIS Statistical Bulletin. Bank for International Settlements. September 2019. URL: <https://www.bis.org/statistics/bulletin1909.pdf>
11. Doing Business. The World Bank. URL: <https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/country/u/ukraine/UKR.pdf>
12. The Global Innovation Index 2019. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2019-report>